

Darowizna i pożyczka – spór o opodatkowanie w podatku od spadków i darowizn oraz w podatku od czynności cywilnoprawnych – studium przypadku

(Odnowienie obowiązku podatkowego na skutek powołania się podatnika na nabycie w drodze darowizny lub pożyczki przed organem podatkowym – studium przypadku)

1. Wprowadzenie

Instytucja przedawnienia występuje zasadniczo w każdej gałęzi prawa, w prawie podatkowym również. Jej istotą jest zmiana stosunków prawnych poprzez fakt upływu czasu. W poszczególnych gałęziach prawa upływ ściśle określonego czasu niesie skutek w postaci wygaśnięcia, powstania lub zmiany treści prawa. Celem wprowadzenia niniejszej regulacji była chęć uporządkowania stosunków prawnych, dla których upływ czasu ma istotne znaczenie jako element kształtujący ich formę i istotę. Dla podatników wiąże się to z zakazem wymiaru zobowiązania podatkowego, a w konsekwencji z brakiem obowiązku zapłaty.

Od dnia 1 stycznia 2007 r. obowiązują jednak znowelizowane przepisy ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn oraz ustawy z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych wprowadzone jedną ustawą nowelizującą. Nowelizacja ta upoważniła właściwe organy podatkowe do stosowania sankcyjnych, bo aż 20-procentowych stawek¹, z tytułu czynności przedawnionych rodzących skutek podatkowy we wspomnianych podatkach, a niezgłoszonych do opodatkowania. Tak wysoka stawka jest stosowana zatem, jeśli podatnik powoła się na darowiznę czy

¹ Coraz częściej pojawiają się głosy w doktrynie (R. Mastalski, B. Brzeziński), że prawo podatkowe nie jest właściwe do stosowania kar, nawet o naturze daninowej. Mówiąc prościej, wskazuje się, że skoro ustawodawca wykształcił taką dziedzinę prawa, jaką jest prawo karne skarbowe, to ona pozostaje właściwa do stosowania kar wobec niewywiązujących się z obowiązków podatników. Natomiast w kręgu zainteresowań samego prawa podatkowego winna być jedynie materia normująca stosunek zobowiązaniowy podatnika.

pożyczkę w trakcie postępowania lub kontroli przed organami podatkowymi, a należny podatek od tej darowizny nie został zapłacony. Choć podatnicy mogliby sądzić, że upływ określonego czasu niesie zwolnienie z zapłaty podatku, to niejako obok zasadniczej istoty przedawnienia dochodzi do powstania obowiązku podatkowego po raz drugi – z tytułu czynności, wobec której obowiązek podatkowy już raz powstał, ale podatnik nie dopełnił wymaganego ustawą zgłoszenia.

Intencją ustawodawcy była walka z tzw. szarą strefą, chęć ukrócenia podatkowo niepożądanych działań podatników, którzy to w trakcie kontroli dokonywanej przez organy podatkowe mają problem z udokumentowaniem pochodzenia środków finansowych, zwłaszcza w sprawach tzw. dochodów ze źródeł nieujawnionych. Niemniej, realizacja tego celu, niestety, odbiega od założeń ustawodawcy. Organy podatkowe stosują przywołaną regulację do bardzo szerokiego obszaru zdarzeń, a samo brzmienie tych przepisów rodzi ogromne problemy interpretacyjne. Z jednej bowiem strony, podatnicy, otrzymując decyzje ustalające wysokość zobowiązania z zastosowaniem 20% stawki w podatku od spadków i darowizn czy też podatku od czynności cywilnoprawnych, powołują się na okres przedawnienia. Z drugiej strony, organy podatkowe każdorazowo stosują sankcyjną stawkę, gdy tylko wykryją niezgłoszoną do opodatkowania pożyczkę lub darowiznę. Po trzecie, w doktrynie, a także w orzecznictwie sądowym podnosi się, że użyte przez ustawodawcę sformułowanie „powołać się na pożyczkę” lub „powołać się na darowiznę” oznacza wyjątkową, ściśle określoną czynność podatnika, inną niż np. „złożenie oświadczenia” czy też „ujawnienie”². Wreszcie po czwarte, w praktyce podatkowej odnaleźć można stanowisko mówiące o odnowieniu obowiązku podatkowego czy też o powstaniu drugiego obowiązku podatkowego wbrew brzmieniu przepisów ustawy Ordynacja podatkowa.

Celem niniejszych rozważań zatem jest próba wyklarowania przesłanek zastosowania procedury wymiaru zobowiązania podatkowego przy zastosowaniu wyższej stawki oraz dookreślenia, czym jest, o ile w ogóle istnieje instytucja odnowienia obowiązku podatkowego, w związku z powołaniem się podatnika na przedawnioną czynność podlegającą pod regulację ustawy o podatku od spadków i darowizn oraz ustawy o czynności cywilnoprawnych. Z uwagi na mnogość kwestii spornych w procesie wykładni i stosowania wskazanych przepisów przez organy podatkowe, aby móc dokonać powyższego, należy scharakteryzować oba te podatki pod kątem powstawania obowiązków i zobowiązań, dokonać analizy i wskazać rolę instytucji przedawnienia w prawie podatkowym, a następnie prześledzić stanowiska zajmowane w przedmiotowej materii zarówno przez organy podatkowe, jak i sądy administracyjne.

² Np. wyroki WSA w Gorzowie Wlkp. powołane powyżej oraz wyrok WSA w Olsztynie z dnia 17 grudnia 2009 r., sygn. I SA/Ol 658/09, <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

2. Charakterystyka podatku od spadku i darowizn oraz podatku od czynności cywilnoprawnych

Opodatkowanie podatkiem od spadków i darowizn reguluje ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (t.j. Dz.U. z 2009 r., Nr 93, poz. 768 ze zm.), zwana dalej u.p.s.d. Doktrynalnie klasyfikuje się ten podatek jako majątkowy, gdyż istotą ekonomiczną tej daniny jest przysporzenie majątkowe³ – otrzymanie darowizny lub spadku, czyli przyjęcie jakiegoś majątku pod tytułem darmym⁴.

Zgodnie z brzmieniem przepisu art. 1 u.p.s.d., opodatkowaniu podlega nabycie wyłącznie przez osoby fizyczne własności rzeczy znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub praw majątkowych wykonywanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tytułem dziedziczenia, zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego, darowizny, polecenia darczyńcy, zasiedzenia, nieodpłatnego zniesienia współwłasności, zachowku, jeżeli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu, nieodpłatnej: renty, użytkowania oraz służebności. Podatkowi temu podlega również nabycie praw do wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci oraz nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek śmierci uczestnika.

Na podstawie art. 5 ustawy obowiązek podatkowy ciąży na nabywcy własności rzeczy i praw majątkowych, czyli na obdarowanym lub spadkobiercy. Wskazać należy, że charakterystyczne dla konstrukcji prawnej analizowanego podatku jest uzależnienie jego wysokości od powiązań osobistych pomiędzy dwoma podmiotami: darczyńcą czy spadkodawcą a obdarowanym czy spadkobiercą. Zatem, oprócz klasycznych elementów konstrukcyjnych podatku, takich jak podmiot, przedmiot, podstawa opodatkowania, stawka i ulgi, występuje tu także element osobowy (osobisty) podatnika.

Ustawodawca wskazał na trzy grupy podatkowe tego podatku. Wysokość podatku ustala się w zależności od przyporządkowania podatnika do danej grupy podatkowej.

³ Należy wskazać, że fakt przyrostu majątku podatnika leży na styku zainteresowań dwóch podatników. Bowiem, podatek dochodowy – zarówno od osób fizycznych, jak i od osób prawnych – oparty na jest na zasadzie opodatkowania całości czystego dochodu uzyskanego przez podatnika w trakcie roku podatkowego, co do zasady, bez względu na jego źródło pochodzenia, o ile jest ono zgodne z prawem, a zatem także uzyskane w wyniku spadku lub darowizny. Można ustalić, że o ile opodatkowanie koncentruje się na samym przyroście majątku, to spadki i darowizny można objąć podatkiem dochodowym. Wtedy jednak, gdy istotnym elementem konstrukcji prawnej podatku staje się powiązanie osobiste i rodzinne pomiędzy podmiotami, zastosowanie będzie mieć specjalny podatek od przyrostu majątkowego, jakim jest właśnie podatek od spadków i darowizn.

⁴ R. Mastalski, *Prawo podatkowe*, Warszawa 2011, s. 606 i n.

Zaliczenie to następuje według osobistego stosunku nabywcy do osoby, od której lub po której zostały nabyte rzeczy i prawa majątkowe. Osobisty charakter podatku od spadków i darowizn uwidacznia się także w konstrukcji taryfy podatkowej, gdzie ustawodawca zastosował progresywną taryfę szczeblową stawek, uzależniając wysokość stawki wobec danego zdarzenia rodzącego skutki podatkowe od wielkości podstawy opodatkowania i od faktu, w której grupie znajduje się podatnik.

Kluczowym dla niniejszych rozważań jest moment powstawania obowiązku podatkowego. Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 4 u.p.s.d. obowiązek podatkowy przy nabyciu w drodze darowizny zasadniczo powstaje z chwilą złożenia przez darczyńcę oświadczenia w formie aktu notarialnego, a w razie zawarcia umowy bez zachowania przewidzianej formy – z chwilą spełnienia przyrzczonego świadczenia. Jeżeli ze względu na przedmiot darowizny przepisy wymagają szczególnej formy dla oświadczeń obu stron, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą złożenia takich oświadczeń.

Jednakże, zgodnie z art. 6 ust. 4 u.p.s.d., jeżeli nabycie niezgłoszone do opodatkowania stwierdzono następnie pismem, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą sporządzenia pisma; jeżeli pismem takim jest orzeczenie sądu, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia. W przypadku gdy nabycie nie zostało zgłoszone do opodatkowania, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą powołania się przez podatnika przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej na fakt nabycia.

Ponadto, na podstawie art. 15 ust. 4 u.p.s.d. nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych w drodze darowizny lub polecenia darczyńcy podlega opodatkowaniu według stawki 20%, jeżeli obowiązek podatkowy powstał wskutek powołania się podatnika przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej w toku czynności sprawdzających, postępowania podatkowego, kontroli podatkowej lub postępowania kontrolnego na okoliczność dokonania tej darowizny, a należny podatek od tego nabycia nie został zapłacony.

Zatem, aby prawidłowo zastosować powyższy przepis, należy ustalić moment powstania obowiązku podatkowego. Choć powyższe regulacje wydają się nie wywoływać sprzeczności interpretacyjnych, niemniej w praktyce okazuje się, że organy podatkowe dokonują nadużyć w zakresie subsumcji stanu faktycznego pod prawidłowe przepisy prawa w tym zakresie.

Z kolei podatek od czynności cywilnoprawnych stanowi materię regulacji ustawy z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (t.j. Dz.U. 2010 r., Nr 101, poz. 649 ze zm.), zwana dalej u.p.c.c. W literaturze przedmiotu klasyfikuje się go jako podatek bezpośredni, od odpłatnego nabycia praw majątkowych⁵, stanowiący

⁵ Tym też różni się od podatku od spadków i darowizn, który stanowi odrębne unormowanie nieodpłatnego nabycia praw majątkowych (tj. nieodpłatnego powiększenia majątku). Szerzej: R. Mastalski, *Prawo podatkowe*, Wrocław 2011, s. 606.

tym samym podatkiem od nieprofesjonalnego obrotu majątkiem, co z kolei odróżnia go od podatku VAT.

Podatkowi od czynności cywilnoprawnych na mocy art. 1 ustawy podlegają m.in. umowy sprzedaży oraz zamiany rzeczy i praw majątkowych, umowy pożyczki pieniędzy lub rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, umowy darowizny – w części dotyczącej przejęcia przez obdarowanego długów i ciężarów albo zobowiązań darczyńcy, umowy dożywocia, umowy o dział spadku oraz umowy o zniesienie współwłasności – w części dotyczącej spłat lub dopłat, ustanowienie hipoteki, ustanowienie odpłatnego użytkowania, w tym nieprawidłowego, oraz odpłatnej służebności, umowy depozytu nieprawidłowego, umowy spółki. Co do zasady, obowiązek podatkowy ciąży na podmiocie zyskującym dane prawo majątkowe, a w przypadku umowy zamiany na obu tych podmiotach bądź też w przypadku umów spółki cywilnej – na współnikach, a pozostałych umów – na spółce.

Stawki w podatku od czynności cywilnoprawnych są różnorodne, to znaczy występują zarówno stawki kwotowe, a także procentowe, przy czym wysokość punktów procentowych zależy od danej czynności. I tak dla przykładu stawka z tytułu umowy pożyczki, zasadniczo, wynosi 2% wartości pożyczki, a umowa spółki 0,5% wartości wnoszonych wkładów.

W omawianym podatku ustawodawca zastosował technikę samoobliczenia podatkowego, a także – podobnie jak w podatku od spadków i darowizn – możliwość obliczenia i poboru przez płatnika, tj. notariusza.

Na podstawie art. 3 ust. 1 pkt 1 obowiązek podatkowy co do zasady powstaje z chwilą dokonania czynności cywilnoprawnej. Jednakże regulacja zawarta w art. 3 ust. 1 pkt 4 wskazuje, że obowiązek podatkowy powstaje także z chwilą powołania się przez podatnika na fakt dokonania czynności cywilnoprawnej – jeżeli podatnik nie złożył deklaracji w sprawie podatku od czynności cywilnoprawnych w terminie 5 lat od końca roku, w którym upłynął termin płatności podatku, a następnie powołuje się przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej na fakt jej dokonania.

Biorąc pod uwagę powyższe, należy zwrócić uwagę na pojawiającą się instytucję odnowienia obowiązku podatkowego. Do warunków zaistnienia instytucji odnowienia obowiązku podatkowego należy przede wszystkim fakt niezgłoszenia do opodatkowania danej czynności (pożyczki) oraz upływ 5 lat, tj. upływ terminu przedawnienia. Przesłanką decydującą o momencie powstania obowiązku podatkowego na gruncie przepisu art. 3 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c. w odniesieniu do umowy pożyczki jest chwila dokonania tej czynności cywilnoprawnej. Z kolei czynność cywilnoprawna jest dokonana z chwilą realizacji jej wszystkich elementów (umowa pożyczki – art. 720 k.c.).

Jednocześnie w obu ustawach podatkowych nie uregulowano instytucji przedawnienia zobowiązania podatkowego z tego tytułu. Oznacza to, że należy w tym zakresie stosować przepis art. 70 § 1 Ordynacji podatkowej, ustalający 5-letni termin przedawnienia.

Na tle ogólnej charakterystyki obu świadczeń podatkowych szczegółowej analizy wymaga rozwiązanie wprowadzone w obu przedmiotowych ustawach podatkowych, dopuszczające możliwość powtórnego – pomimo upływu znacznego okresu – powstania obowiązku podatkowego. Wspomniane rozwiązanie znajduje zastosowanie wtedy, gdy podatnik nie dopełnił wymaganych obowiązków formalnych, a ponadto powołał się na darowiznę lub pożyczkę sprzed kilku lub kilkunastu lat.

Należy zatem rozważyć, jakie skutki dla podatnika niesie upływ okresu przedawnienia i czy ma ono wpływ na tzw. instytucję odnowienia obowiązku podatkowego w podatku od spadków i darowizn oraz w podatku od czynności cywilnoprawnych.

3. Skutki przedawnienia w prawie podatkowym

Kwestię przedawnienia w prawie podatkowym reguluje ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. 2005 r., Nr 8, poz. 60 ze zm.). Należy jednak wskazać, że instytucja ta nie ma jednolitego charakteru, bowiem mówiąc o przedawnieniu w prawie podatkowym można mieć na myśli przedawnienie prawa do wydania decyzji ustalającej wysokość zobowiązania podatkowego regulowane art. 68 i 69 tego aktu, a także przedawnienie zobowiązania podatkowego na mocy art. 70 i 70a Ordynacji.

Powyższy podział odnajduje potwierdzenie w judykaturze, tak np. NSA w wyroku z dnia 19 marca 2010 r. o sygn. II FSK 1705/08⁶, gdzie sąd uznał, że „przedawnienie prawa do wydania decyzji ustalającej nie ma nic wspólnego – poza słowem przedawnienie – z przedawnieniem należności publicznoprawnej, jaką jest zobowiązanie podatkowe. Przedawnienie prawa do wydania decyzji konstytutywnej oznacza brak możliwości powstania zobowiązania podatkowego, do którego zaistnienia potrzebne jest doręczenie indywidualnego aktu administracyjnego. Natomiast przedawnienie zobowiązania podatkowego skutkuje wygaśnięciem zobowiązania, które już dawno powstało”. Stwierdzić zatem trzeba, że przedawnienie prawa do wydania decyzji i przedawnienie zobowiązania podatkowego to dwie różne instytucje z zakresu prawa podatkowego, które nie mogą w żadnym wypadku być utożsamiane.

Zasadniczy termin przedawnienia prawa do ustalenia zobowiązania podatkowego w drodze doręczenia decyzji wynosi 3 lata, licząc od końca roku podatkowego, w którym powstał obowiązek podatkowy. Wolą ustawodawcy termin ten wydłużony jest do 5 lat,

⁶ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

gdy podatnik nie złożył deklaracji w prawnie przewidzianym terminie albo w złożonej deklaracji nie ujawnił wszystkich danych niezbędnych do ustalenia wysokości zobowiązania podatkowego, jak i wtedy, gdy przedmiotem ustalenia jest dodatkowe zobowiązanie podatkowe w podatku od towarów i usług albo dochód w podatku dochodowym od osób fizycznych nie ma pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów lub pochodzi ze źródeł nieujawnionych⁷.

Co do zasady, upływa okres przedawnienia, który uprawniał organ do ustalenia wysokości zobowiązania podatkowego w podatku od czynności cywilnoprawnych lub podatku od spadków i darowizn wobec podatnika, który nie zgłosił danej czynności podlegającej opodatkowaniu, a z drugiej strony powstaje możliwość wydania decyzji nakładającej na takiego podatnika to samo zobowiązanie, ale przy zastosowaniu sankcyjnej 20% stawki. Powyższe będzie miejsce jednak dopiero wówczas, gdy podatnik powoła się na taką czynność przed organem podatkowym w trakcie postępowania podatkowego, kontroli lub czynności sprawdzających.

Należy zatem rozważyć, czy dochodzi do „odnowienia” obowiązku podatkowego, a w konsekwencji zatem do uchybienia generalnej zasadzie przedawnienia i naruszenia przepisów Ordynacji podatkowej w zakresie przepisów art. 4 i art. 5. Jak twierdzi np. WSA w Bydgoszczy w wyroku z dnia 22 kwietnia 2008 r., sygn. I SA/Bd 72/08⁸, że „przedawniony (z powodu upływu terminu) obowiązek podatkowy niejako odżywa wskutek zajścia innego zdarzenia” (powołania się na fakt nabycia darowizny lub pożyczki).

Idąc dalej, zgodnie z art. 4 Ordynacji podatkowej obowiązkiem podatkowym jest wynikająca z ustaw podatkowych nieskonkretyzowana powinność przymusowego świadczenia pieniężnego w związku z zaistnieniem zdarzenia określonego w tych ustawach. W u.p.s.d. takim zdarzeniem będzie nabycie darowizny, a w u.p.c.c. nabycie z tytułu pożyczki.

Zgodnie zaś z art. 68 § 1 Ordynacji „zobowiązanie podatkowe, o którym mowa w art. 21 § 1 pkt 2, nie powstaje, jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie została doręczona po upływie 3 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym powstał obowiązek podatkowy”, a zgodnie z art. 68 § 2 pkt 1 Ordynacji, „jeżeli podatnik (...) nie złożył deklaracji w terminie przewidzianym w przepisach prawa podatkowego, zobowiązanie podatkowe, (...) o którym mowa w § 1, nie powstaje pod warunkiem, że decyzja ustalająca wysokość tego zobowiązania została doręczona po upływie 5 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym powstał obowiązek podatkowy”. Z obu tych uregulowań

⁷ Szerzej: S. Słomka, *Przedawnienie w prawie podatkowym*, „Podatki w Sektorze Publicznym” 2011, nr 3, s. 86 i n.

⁸ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

wynika tylko to, że nie wygasło zobowiązanie podatkowe, a jedynie wygasła kompetencja organu podatkowego do ustalenia (ukształtowania) wysokości tego zobowiązania.

Zatem treść art. 68 § 1 i 2 pkt 1 Ordynacji wskazuje na niepowstaniu zobowiązania podatkowego, nie odnosząc się literalnie do obowiązku podatkowego. Skoro więc nie wygasł obowiązek podatkowy, istnieje w dalszym ciągu przedmiot opodatkowania, jak również podatnik, a zatem nie można twierdzić, że kompetencja organu podatkowego wygasła bezpowrotnie i nieodwracalnie⁹. Przedawnienie prawa do wydania decyzji konstytucyjnej nie wiąże się z wygaśnięciem obowiązku podatkowego, bowiem takiej konstrukcji prawnej ustawodawca nie przewidział w ordynacji podatkowej. Jedynie w przepisie art. 4 ustawodawca stwierdza, że obowiązkiem podatkowym jest wynikająca z ustaw podatkowych nieskonkretyzowana powinność przymusowego świadczenia pieniężnego w związku z zaistnieniem zdarzenia określonego w ustawach. Wyróżniającym elementem obowiązku podatkowego w odniesieniu do pojęcia zobowiązania podatkowego jest jego nieskonkretyzowany charakter. Fakt, że zaistniało zdarzenie, które spowodowało, iż na określonym podmiocie ciąży powinność świadczenia pieniężnego, nie oznacza jeszcze, że podmiot ten będzie zobowiązany do zapłacenia tego świadczenia. Przy czym brak możliwości przekształcenia się obowiązku podatkowego w zobowiązanie podatkowe, np. z powodu przedawnienia prawa do wydania decyzji konstytucyjnej nie oznacza, że ten obowiązek wygasł, tak jak wygasa przedawnione zobowiązanie podatkowe. Skoro powstanie obowiązku podatkowego musi wynikać z ustawy, to również jego wygaśnięcie musi być regulowane ustawą. Braku stosownej regulacji w prawie podatkowym co do wygaśnięcia obowiązku podatkowego, zwłaszcza w sytuacji, kiedy do jego powstania dochodzi w wyniku decyzji nie można zastępować domniemaniem, że ten obowiązek wygasł, skoro przedawniło się prawo do wydania takiej decyzji. Po trzecie, zobowiązanie podatkowe jest konsekwencją obowiązku podatkowego. Nie można więc przyjmować, że wygaśnięcie zobowiązania podatkowego prowadzi do wygaśnięcia obowiązku podatkowego, ponieważ nie ma takich relacji pomiędzy zobowiązaniem a obowiązkiem podatkowym, skoro to pierwsze jest konsekwencją drugiego, a nie odwrotnie¹⁰.

⁹ Powyższe potwierdza wyrok NSA z dnia 27 maja 2011 r., sygn. II FSK 2145/09, <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

¹⁰ Por. wyrok NSA z dnia 21 kwietnia 2011 r., sygn. II FSK 2178/09, <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

4. Obowiązek i zobowiązanie podatkowe przy nabyciu niezgłoszonym do opodatkowania

Ustawodawca w przepisie art. 6 ust. 1 pkt 4 u.p.s.d. stanowi, że przy nabyciu w drodze darowizny rzeczy lub praw majątkowych obowiązek podatkowy powstaje z chwilą złożenia przez darczyńcę oświadczenia w formie aktu notarialnego, a w razie zawarcia umowy bez zachowania przewidzianej formy – z chwilą spełnienia przyrzeczonego świadczenia. Jeżeli ze względu na przedmiot darowizny, np. nieruchomości, przepisy wymagają szczególnej formy dla oświadczeń obu stron, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą złożenia takich oświadczeń. Jeżeli darowizna jest dokonana w formie aktu notarialnego, podatnicy nie składają zeznania podatkowego. Obliczeniem, poborem i wpłatą do urzędu skarbowego zajmuje się płatnik – notariusz sporządzający umowę.

Ustawodawca wskazuje jednakże w art. 6 ust. 4 u.p.s.d., że jeżeli nabycie niezgłoszone do opodatkowania stwierdzono następnie pismem, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą sporządzenia pisma; jeżeli pismem takim jest orzeczenie sądu, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia. Natomiast, w przypadku gdy nabycie nie zostało zgłoszone do opodatkowania, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą powołania się przez podatnika przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej na fakt nabycia.

Przepis art. 15 ust. 4 przedmiotowej ustawy brzmi, że nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych w drodze darowizny lub polecenia darczyńcy podlega opodatkowaniu według stawki 20%, jeżeli obowiązek podatkowy powstał wskutek powołania się podatnika przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej w toku czynności sprawdzających, postępowania podatkowego, kontroli podatkowej lub postępowania kontrolnego na okoliczność dokonania tej darowizny, a należny podatek od tego nabycia nie został zapłacony.

Z kolei zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c. obowiązek podatkowy powstaje, co do zasady, z chwilą dokonania czynności cywilnoprawnej. Jednocześnie, w związku z art. 3 ust. 1 pkt 4 tej ustawy, obowiązek podatkowy powstaje również z chwilą powołania się przez podatnika na fakt dokonania czynności cywilnoprawnej, jeżeli podatnik nie złożył deklaracji w sprawie podatku od tej czynności w terminie 5 lat od końca roku, w którym upłynął termin płatności podatku, a następnie powołuje się przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej na fakt jej dokonania. Przepis art. 7 ust 5 tego samego aktu prawnego dodaje, że stawka podatku wynosi 20%, jeżeli przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej w toku czynności sprawdzających, postępowania podatkowego, kontroli podatkowej lub postępowania kontrolnego:

- 1) podatnik powołuje się na fakt zawarcia umowy pożyczki, depozytu nieprawidłowego lub ustanowienia użytkowania nieprawidłowego albo ich zmiany, a należny podatek od tych czynności nie został zapłacony;
- 2) biorący pożyczkę powołuje się na fakt zawarcia umowy pożyczki, a nie spełnił warunku udokumentowania otrzymania pieniędzy na rachunek bankowy albo jego rachunek prowadzony przez spółdzielczą kasę oszczędnościowo-kredytową lub przekazem pocztowym.

Nasuwają się zatem wątpliwości, czy ustawodawca dopuścił możliwość odnowienia się obowiązku podatkowego w obu wskazanych podatkach, ale jedynie wówczas, gdy podatnik powołuje się na fakt dokonania danej czynności po upływie 5 lat od końca roku, w którym upłynął termin płatności podatku.

Biorąc zatem pod uwagę literalne brzmienie spornych przepisów, wynika z nich, że w sytuacji, gdy podatnik powołuje się na fakt dokonania czynności cywilnoprawnej i jednocześnie nie złożył deklaracji w sprawie podatku od czynności cywilnoprawnych lub podatku od spadków i darowizn, ale moment tego powołania następuje przed upływem okresu przedawnienia, tj. przed upływem 5 lat od końca roku, w którym upłynął termin płatności podatku, to z uwagi na brak spełnienia warunku czasowego określonego w tych przepisach – nie można zastosować stawki sankcyjnej (bowiem brak spełnienia kryteriów do powstania obowiązku podatkowego). Ciężar udowodnienia, że dana czynność miała miejsce przed lub po upływie okresu 5-letniego leży zdecydowanie po obu stronach – zarówno organu, jak i podatnika.

W świetle dokonanych rozważań można zatem stwierdzić, że instytucja tzw. „odnowienia” obowiązku podatkowego nie istnieje, pomimo iż weszła do języka judykatury i literatury przedmiotu. Skoro więc np. przy nabyciu w drodze darowizny obowiązek podatkowy powstaje między innymi z chwilą spełnienia przyrzeczonego świadczenia, to czy w ogóle można mówić o powstaniu tego obowiązku z chwilą sporządzenia pisma (jeśli pismem jest orzeczenie sądu – z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia) lub z chwilą powołania się podatnika przed organem podatkowym bądź organem kontroli skarbowej na fakt nabycia? W związku z tym zagadnieniem niektórzy autorzy, a także orzecznictwo, wskazują, iż mamy do czynienia nie tyle z powstaniem obowiązku podatkowego, co z „ponowieniem powstania obowiązku podatkowego” czy „swoistym odnowieniem tego obowiązku”¹¹. Jednak takie określenia i kryjące się za nimi koncepcje również mają wady. Skoro bowiem obowiązek podatkowy powstał w czasie, który wskazuje art. 6 ust. 1, czyli przykładowo z chwilą spełnienia przyrzeczonego świadczenia, to rodzi się pytanie, kiedy on wygasa. Jak pisze B. Brzeziński: „Bezsporne wydaje się tylko

¹¹ S. Babiarz, *Spadek i darowizna*, s. 327 i n.; por. także Uchwała SN z dnia 21 marca 1991 r., sygn. III AZP 14/90, POP 1992, nr 4, s. 88.

jedno – terminowa zapłata podatku w należytej wysokości na rzecz właściwego organu podatkowego powoduje wygaśnięcie nie tylko zobowiązania podatkowego [...], ale także obowiązku podatkowego, z którego zobowiązanie to wynikało”¹². Obowiązek ten nie wygasa wraz z przedawnieniem prawa do wydania decyzji ustalającej wysokość zobowiązania podatkowego, gdyż nie wynika to z żadnego przepisu. Upływ terminu przedawnienia wskazanego w art. 68 § 1–4 Ordynacji podatkowej oznacza jedynie, że istniejący obowiązek podatkowy co do zasady nie może przekształcić się w zobowiązanie podatkowe. W tym stanie rzeczy, wbrew brzmieniu art. 6 ust. 4 u.p.s.d. i rezultatom wykładni językowej tego przepisu, nie dochodzi do ponownego powstania obowiązku podatkowego ani jego odnowienia. Mamy jedynie do czynienia z przywróceniem prawa do wydania decyzji ustalającej wysokość zobowiązania, a więc ponownym rozpoczęciem biegu terminu przedawnienia wskazanego w art. 68 § 1 Ordynacji podatkowej¹³.

Brzmienie przepisów nie powinno pozostawiać wątpliwości co do kolejności zdarzeń, które powodują powstanie obowiązku podatkowego w tym wypadku. Najpierw musi upłynąć termin 5 lat, czyli zobowiązanie podatkowe wynikające z obowiązku podatkowego określonego w art. 3 ust. 1 pkt 1 u.p.c.c. musi się przedawnić i wygasnąć, aby móc zastosować normę przewidzianą w art. 3 ust. 1 pkt 4 u.p.c.c., aby w konsekwencji nastąpiło „odnowienie” obowiązku podatkowego. Tylko taka wykładnia relacji pomiędzy normami zawartymi w pkt 1 i pkt 4 tego przepisu wydaje się prawnie racjonalna. Zatem dla przypadków, w których podatnik powołuje się przed organem na fakt dokonania czynności cywilnoprawnej, dla której jeszcze nie upłynął termin przedawnienia zobowiązania podatkowego, nie można stosować sankcyjnej stawki.

Istnieją stanowiska wśród przedstawicieli nauki i doktryny, że sankcyjne konsekwencje prawno-podatkowe w zakresie obowiązku podatkowego stanowią całościową i odrębną od innych, wynikających z omawianych ustaw, regulację prawną momentu powstania obowiązku podatkowego w podatku od spadków i darowizn i podatku od czynności cywilnoprawnych, od którego rozpoczyna bieg termin przedawnienia prawa do wydania decyzji o ustaleniu wysokości zobowiązania podatkowego w wymienionym przedmiocie¹⁴. Niemniej, istota sprowadza się do rozpoczęcia biegu terminu prawa do

¹² B. Brzeziński, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 1991 r., sygn. III AZP 14/90*, publ. POP 1992, nr 4, s. 208.

¹³ por. B. Brzeziński, M. Kalinowski, M. Masternak, A. Olesińska, J. Orłowski, *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Toruń 2007, s. 531; A. Nita, *Czynnik czasu w prawie podatkowym. Studium z dziedziny zobowiązań podatkowych*, Gdańsk 2007, s. 256 i n.; P. Pietrasz, *Sankcyjna stawka w podatku od spadków i darowizn a zasada nieretroakcji*, „Pr. i Pod.” 2008, nr 7, s. 25.

¹⁴ Podobnie analizowany problem zdaje się postrzegać W. Nykiel (por. W. Nykiel, A. Mariański, S. Babiarz, *Ustawa od spadków i darowizn, Komentarz*, Warszawa 2010, s. 228), L. Etel, G. Liszewski (por. *Opinia o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy o podatku od spadków i darowizn oraz ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych*, druk sejmowy

wydania decyzji konstytutywnej, wynikającego z pierwotnego obowiązku podatkowego związanego z momentem faktycznego nabycia darowizny lub pożyczki.

Jednakże w ocenie sądu administracyjnego, jakby wynikało z wyroku NSA z dnia 8 sierpnia 2007 r., II FSK 921/06¹⁵, przepis art. 6 ust. 4 u.p.s.d. nie ma charakteru samostanowienia, nie kreuje bowiem „całościowej i odrębnej od innych [...] regulacji czasu powstania obowiązku podatkowego w podatku od darowizny, od którego rozpoczyna bieg termin przedawnienia prawa do wydania decyzji o ustaleniu wysokości zobowiązania podatkowego, gdyż mamy tu do czynienia z tym samym podatnikiem i tym samym przedmiotem opodatkowania tym samym obowiązkiem podatkowym”. Generalnie twierdzi się w orzecznictwie, że odmienny, „odnowiony”, albo „ponowiony” jest tylko moment powstania obowiązku podatkowego. Nie jest to więc ani „całościowa”, ani „odrębna” regulacja prawna powstania obowiązku podatkowego.

5. Sankcyjny wymiar zobowiązania podatkowego a spory interpretacyjne

Zdaniem niektórych organów podatkowych¹⁶ pod sformułowaniem „podatnik powołuje się na fakt zawarcia umowy pożyczki” należy rozumieć „każdą sytuację, w której z inicjatywy podatnika dochodzi do organu podatkowego wiadomość, że zawarto umowę pożyczki, od której w określonym terminie nie zapłacono podatku”. Co więcej, wg opinii tych organów „nie są przy tym istotne przyczyny, jakimi kieruje się podatnik, informując organ o otrzymaniu pożyczki”. Jeżeli organ podatkowy w trakcie toczącego się postępowania podatkowego, kontroli podatkowej lub czynności sprawdzających doprowadzi właściwie dowolnym sposobem podatnika do złożenia oświadczenia o fakcie otrzymania pożyczki lub darowizny, od której nie zapłacono podatku, to zastosowanie znajdzie sankcyjna – 20% – stawka podatku. Co z kolei oznacza, że sam fakt powołania się na pożyczkę lub darowiznę jest wystarczający, by zrodzić obowiązek podatkowy.

736, Sejm RP IV Kadencji) oraz B. Brzeziński (por. *Glosa do uchwały SN z 21 marca 1991 r.*, POP 1992, nr 4, str. 209). Jakkolwiek zdaniem tego autora przepis art. 6 ust. 4 u.p.s.d. zawiera regulację o charakterze proceduralnym, a nie materialnoprawnym. Istotą tej regulacji jest określenie innego (nowego) początku biegu terminu prawa do wydania decyzji konstytutywnej, wynikającego z tego samego obowiązku podatkowego.

¹⁵ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

¹⁶ Patrz wyroki WSA w Olsztynie z dnia 17 września 2009 r., sygn. I SA/OI 520/09 i I SA/OI 521/09 i SA/OI, <http://www.orzeczenia-nsa.pl/> i powołane tam decyzje podatkowe, np. Dyrektor Izby Skarbowej stwierdził ponadto, że stawka podatku od czynności cywilnoprawnych w wysokości 20% znajduje zastosowanie także w odniesieniu do nieprzedawnionego obowiązku podatkowego. Pozbawione podstaw jest tym samym twierdzenie odwołania, że skoro nie upłynął termin przedawnienia, obowiązek podatkowy w zakresie podatku od czynności cywilnoprawnych powstał na zasadach ogólnych według stawki 2%, a nie 20%.

Powyższe stanowisko organów podatkowych znalazło swój kres w orzecznictwie podatkowym. Wyrokami o sygn. I SA/OI 520/09 i I SA/OI 521/09¹⁷ z dnia 17 września 2009 r. WSA w Olsztynie uchylił decyzje organów podatkowych w zakresie sankcyjnych stawek od umowy pożyczki. Także NSA utrzymał powyższe wyroki w mocy, pomimo obszernej skargi kasacyjnej organu podatkowego. Kluczowym rozstrzygnięciem w tych sprawach stało się oddzielenie pojęcia „powołać się” od „ujawnić” czy „złożyć oświadczenie”. Powołać się, jak to argumentował sąd w uzasadnieniu wyroku, to inaczej wziąć coś na świadectwo, oprzeć się na czymś. Czym innym jest natomiast złożenie oświadczenia, które jest wypowiedzią będącą wyrazem czyichś przekonań, poglądów czy wiedzy. Ponadto, celem wprowadzenia przepisów o sankcyjnych stawkach w ustawach o podatku od spadków i darowizn oraz o podatku od czynności cywilnoprawnych wynikającym ze stenogramów Komisji Finansów Publicznych (Biuletyn 1100 i 1119 z września 2009 r.¹⁸) była wola ustawodawcy, aby ukrócić wybiegi stosowane przez podatników w trakcie postępowań w sprawach dochodów z nieujawnionych źródeł, polegające na powoływaniu się na fikcyjne umowy darowizn lub pożyczek.

W praktyce oznacza to, że aby uruchomić procedurę sankcyjnego wymiaru w którymś z omawianych podatków, to sam podatnik musi powołać się na darowiznę lub pożyczkę – i to jeszcze powołać się w jakimś celu (np. by uzasadnić źródło pochodzenia majątku w toczącym się postępowaniu z tytułu przychodów nieujawnionych). Warto także przywołać wyrok, w którym Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie, uchylając decyzje organów podatkowych, uznał, że: „skoro w art. 15 ust. 4 upsd ustawodawca wskazał okoliczności, w jakich powołanie się na darowiznę rodzi określony w nim skutek (obliczenie podatku według 20% stawki) i nie ograniczył się przy tym do ogólnego stwierdzenia, że wystarczające jest samo powołanie się na niezgłoszoną wcześniej darowiznę przed organem podatkowym (jak to uczynił w art. 6 ust. 4 ustawy), to tylko powołanie się na darowiznę w toku prowadzenia przez organ podatkowy postępowania w formach wskazanych w tym przepisie, skutkuje ustaleniem podatku według określonej w nim stawki. Gdyby bowiem zakres obu omawianych przepisów był taki sam, a zatem gdyby każde powołanie się na darowiznę przed organem podatkowym było równoznaczne z powołaniem się na darowiznę w toku czynności sprawdzających, postępowania podatkowego, kontroli podatkowej lub postępowania kontrolnego, to albo art. 6 ust. 4 albo art. 15 ust. 4 upsd byłby przepisem zbędnym” (wyrok z 10 grudnia 2008 r., III SA/Wa 1264/08¹⁹).

¹⁷ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

¹⁸ <http://www.sejm.gov.pl/>.

¹⁹ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

Zatem udzielenie informacji czy wyjaśnień przez podatnika nie jest równoznaczne z „powołaniem się” na daną okoliczność w określonym celu. Powoływanie się przez podatnika na otrzymanie darowizny musi mieć określony cel. Nie można zatem „powoływać się” na coś bez ściśle określonego celu.

Niemniej jednak, należy wskazać, wbrew przeprowadzonym wyjaśnieniom, że nadal pojawiają się kontrowersje w poglądach wyrażonych przez NSA. W jednym z wyroków NSA z dnia 8 kwietnia 2011 r., sygn. akt II FSK 2105/09²⁰, sąd orzekł, że celem omawianej regulacji było utrudnienie obchodzenia przepisu prawa podatkowego w zakresie dochodów ze środków nieujawnionych, nie zaś opodatkowanie stawką sankcyjną każdej ujawnionej w toku postępowania kontrolnego pożyczki, od której nie zapłacono należnego podatku od czynności cywilnoprawnych. Tego stanowiska nie podziela już NSA w innym składzie w wyroku dnia 13 lipca 2011 r., sygn. II FSK 413/10²¹. Albowiem sąd stwierdził, że w przypadku powtórnego powstania obowiązku podatkowego od umowy pożyczki (art. 3 ust. 1 pkt 4 u.p.c.c.) po dniu 1 stycznia 2007 r. do opodatkowania każdej umowy, na którą powoła się podatnik, ma zastosowanie stawka 20% określona w art. 7 ust. 5 pkt 1 u.p.c.c.

6. Zakończenie

De facto kwestia przyjęcia koncepcji, czy mamy do czynienia z „odnowieniem obowiązku podatkowego”, czy jest może raczej nowy obowiązek podatkowy, czy też wreszcie – jakby należało poprawnie powiedzieć – mamy do czynienia z nieprzedawniającym się obowiązkiem podatkowym, który rodzi zobowiązanie podatkowe ponownie z chwilą powołania się podatnika na fakt nabycia w formie darowizny lub pożyczki, wydaje się być kwestią wtórną. Można sądzić, że najważniejszym skutkiem jest bez wątpienia zagadnienie stanu niepewności prawa w związku z utrzymywaniem długoterminowego okresu przedawnienia prawa do wydania decyzji podatkowej, a przez to naruszenie zasady pewności obrotu prawnego, równości, sprawiedliwości podatkowej wynikającej z przepisu art. 2 i art. 32 Konstytucji.

Zgodnie z uzasadnieniem wprowadzenia sankcyjnej stawki wyrażonym w stanowisku Komisji sejmowej ds. Finansów Publicznych w Biuletynie nr 1100 z dnia 20 września 2006 r. oraz Biuletynie 1119 z dnia 26 września 2006 r. wskazano, że celem znowelizowanych przepisów była potrzeba walki z nieuczciwymi podatnikami. Ponadto, w założeniu ustawodawcy wprowadzona regulacja miała przyczynić się do

²⁰ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

²¹ <http://www.orzeczenia-nsa.pl/>.

uporządkowania samego prawa i jego stosowania. Okazuje się, że wprowadzono jeszcze większy chaos. Dotychczasowe orzecznictwo nie było i wciąż nie pozostaje jednolite w materii będącej przedmiotem niniejszych rozważań. Omówione przepisy i tworzone na ich podstawie rozwiązania prawne budzą szereg wątpliwości interpretacyjnych i ogólnosystemowych. Ich interpretacja, jak widać, prowadzi do zupełnie rozbieżnych wyników.

Co prawda, każde stanowisko powinno zostać podjęte w oparciu o analizę stanu faktycznego i podporządkowanie właściwym przepisom. Organy podatkowe powinny wyjaśniać stronom zasadność przesłanek, którymi kierują się przy załatwianiu sprawy, aby w miarę możliwości doprowadzić do wykonania przez strony decyzji bez stosowania środków przymusu. Organ podatkowy jest obowiązany zebrać i w sposób wyczerpujący rozpatrzeć cały materiał dowodowy. Jak się wydaje udowodnienie zaistnienia darowizny sprzed wielu lat jest równie trudne co właściwa interpretacja przepisów w tym zakresie.

Odpowiadając wprost na postawione na wstępie pytania, należy zaznaczyć, że obowiązek podatkowy w polskim prawie podatkowym nie przedawnia się nigdy, bowiem na gruncie aktualnych przepisów – nie istnieje taka norma, która by na to zezwalała. Po drugie, wydaje się niesłusznym, by organy podatkowe i sądy administracyjne stosowały każdorazowo do wykrytej, a niezgłoszonej pożyczki czy darowizny sankcyjną stawkę, bowiem nie możemy w państwie prawa przyjąć, że jeżeli ustawodawca przewidział do spełnienia określone przesłanki, to w praktyce wystarczające jest, by zaistniała choć jedna. „Nadinterpretacja” rozszerzająca w konsekwencji prowadzi do uznania, że jakies przepisy są zbędne.

